

OSMANLI-FRANSA İLİŞKİLERİNDE
DİPLOMATİK PROTOKOL UNSURU OLARAK “İSKEMLE”
(XVI.-XVII. YÜZYILLAR)

Arş. Gör. Sevil GÖZÜBÜYÜK¹

ÖZET

Bir devleti temsil etmek amacıyla başka bir devlet nezdinde görevlendirilen elçiler arasında diplomatik öncelik mevzuu önemli bir rekabet alanıydı. Devletlerarası ilişkilerde elçilerin siyasi yetkinliği, tecrübesi ve nüfuzu önemli bir rol oynamakta ve hem görev yaptığı ülkeyi hem de tâbi olduğu devleti doğrudan etkilemekteydi. Bu nedenle elçilik görevini üstlenen kişilerin siyasetten anlayan ve mevcut diplomasiye hâkim olan şahıslardan seçilmesine ihtimam gösterilirdi.

Bu elçiler Osmanlı Devleti’nde bağlı buldukları devleti temsil eden en üst düzey bürokratlardı. Elçinin törenle karşılanması, sadrazam ve padişahın huzuruna kabul edilmesi gibi teşrifata ilişkin hususlarda belirli kaideler bulunmaktaydı. Osmanlı bürokrasisi tarafından belirlenen bu ritüeller muhatap alınan ülkeye ve dönemin koşullarına göre değişiklik göstermekteydi. Bu değişim devletin gücünün gösterilmesinin yanı sıra ilgili devletle olan diplomatik ilişkilerin de bir yansımasıydı.

Diplomasi dilinde ülkelerin birbirlerine olan tutumlarını belirleyen bir husus da elçilere karşı sergilenen davranışlardı. Elçilere karşı takınılan tutum ya da en basitinden elçinin İstanbul’a gelişinde onun karşılanma şekli, karşılamaya giden kişilerin sayısı ya da rütbesi, ilgili devletle olan ilişkilerin bir nevi ifadesiydi. Bu uygulamaların dışında elçinin ya da onu temsilen görev yapan maslahatgüzarın sadrazamın huzuruna çıkışlarında, kiliselerde yapılan ayinlerde ya da katıldıkları törenler esnasında oturacağı iskemlenin yüksekliği ve diğer devlet elçilerine göre kaçınıcı sırada oturduğu önemli hususlardan biriydi.

Bu çalışmada XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı-Fransa ilişkilerine ve bu ilişkilerin bir yansıması olarak Fransız elçileri ile yaşanan iskemle sorunlarına yer verilerek, diplomasi dilinde bir araç olarak kullanılan iskemle meselesi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, Diplomasi, Elçilik, Teşrifat, İskemle

¹ Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sevildogan@pau.edu.tr

**“İSKEMLE (TABOURET)” AS A DIPLOMATIC PROTOKOL FACTOR IN
OTTOMAN-FRANCE RELATIONS
(16TH AND 17TH CENTURIES)**

ABSTRACT

The issue of diplomatic priority among the ambassadors, who were appointed to other states to represent their own states, was an important area of rivalry. The political competence, experience and influence of ambassadors had played an important role and directly affected both his state and the state he was appointed to. Therefore, the necessary attention was shown for selecting people who would assume the duty of ambassadorship among people who understood politics and mastered the diplomacy of the era.

These ambassadors were the highest ranked bureaucrats who represented their states in the Ottoman State. There were certain rules regarding protocol such as welcoming ceremonies for ambassadors and their acceptance by Grand Vizier and Sultan. These ceremonies which were determined by the Ottoman bureaucracy varied according to countries addressed and the conditions of that era. This change was not only the reflection of diplomatic relations with the concerned states but also demonstration of the power of the state.

The manners shown against ambassadors were one other factor that determined attitudes of countries to each other in diplomacy language. These behaviors and the way ambassador was welcomed, numbers or ranks of those who went to the welcoming ceremony was in a way the expression of relations between countries. The height and the position of the iskemle in regards to iskemle of other ambassadors during when ambassador or his deputy was accepted by Grand Vizier or the rituals were performed at church or ceremonies they attended was an important protocol issue.

In this article, the issue of iskemle (tabouret), which was used as a tool in diplomacy language, will be tried to be evaluated by taking Ottoman-France relations in the 16th and 17th centuries and iskemle issue that occurred with French Ambassadors as a reflection of these relations.

Keywords: Ottoman, France, Diplomacy, Embassy, Ceremonies, İskemle

1. OSMANLI TEŞRİFATINDA ELÇİ VE ELÇİ KABULLERİ

Haber getiren ve haber götüreren anlamına gelen elçi kelimesi, zamanla hukuki bir statü kazanarak bir müessese haline gelmiş ve bir devleti başka bir devlet nezdinde devamlı ya da geçici olarak temsil etme anlamına gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne kuruluşundan itibaren ve özellikle sınırlarının genişlemesiyle beraber birçok devletten elçi gelmiş ve Osmanlı Devleti de onlara elçi göndermiştir. Daha sonra Avrupa devletleri 15. yüzyıldan itibaren daimi elçiler göndermeye başlamıştır. Geçici surette gelen elçiler, bir meselenin hallini görüşmek, kendi devletleri yararına Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etmek, çıkılan bir seferden sonra oranın fethini müjdelemek, sulh ve muahede akdini görüşmek ya da yapılan antlaşma sonrası dostluğu teyit etmek amaçlı hediye verilmesi ve Avrupa'da imparatorların taç giyinmelerini ya da krallıklarını kutlamak gibi nedenlerle gelip gitmişlerdir². Daimi elçiler ise, Osmanlı Devleti'nden belli imtiyazlar elde ederek bu haklar doğrultusunda çıkarlarını ve tebaasının menfaatlerini korumak ve istihbarat toplamak gibi sebeplerle gelmiştir.

Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin hemen hemen hepsinin amacı benzerdir, fakat Fransız diplomatlarının Osmanlı topraklarında bulunmalarındaki asıl amaç, bir yandan Avrupa'da giderek güçlenen ve feodal yapıda olan Avrupa devletleri arasındaki birliği sağlamak isteyen Habsburg tehlikesine karşı Osmanlı Devleti'nin desteğini elde etmek iken diğer yandan da ahidnamelerin devamlılığını sağlayarak yeni imtiyaz hakları edinmek olmuştur. Bu amaçla Fransa, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne sürekli elçi göndermeye başlamış ve İstanbul'da ilk Fransız daimi elçiliği 1525 yılında kurulmuştur. İki devlet arasındaki dostane ilişkilerin devamlılığının sağlanmasında ve temsil ettiği devletin taleplerinin istenilen düzeyde elde edilmesinde önemli rol oynayan Fransız elçilerinin seçimleri önemli bir husustu. Bu temsilciler iki devlet arasında barışı sağlayacak ve bunu uzun yıllar sürdürecektir kabiliyette olmalıydı. Sonuçta elçi efendisinin şan ve şerefini temsil etmek ve korumakla yükümlüydü. “L'ambassadeur et ses Fonctions” kitabının yazarı Wicquefort kitabında elçinin tanımını yapar. Fransızca *ambassadeur* anlamına gelen elçi kelimesinin İspanyolca olan *embiar* kelimesinden türediğini ve anlamının “göndermek” olduğunu söyler ve elçiyi tanımlamaya devam eder. Elçinin bir devlet bakanı olduğunu ve devletin gücünün yabancı bir devlette temsil edilmesi amacıyla gönderildiğini, hâkim bir güç tarafından gönderilen elçinin alelade biri olamayacağını ifade eder. Basit yetkililer olan tercüman, hükümet görevlileri ve casuslardan görevleri bakımından elçiyi ayıran Wicquefort bu konuya dikkat çekerek elçilerin liyakatli, şan ve şeref bahşedilen kimseler olduğunu ve seçkin bir kalite olmaksızın kişinin bu göreve getirilemeyeceğini belirtir³. Bunların dışında, itimat ve güven mektupları ile gönderilen elçilerin iyi eğitim almış, yabancı dillere hâkim ve soylu bir aileden geliyor olması gözetilen unsurların başındaydı. Fakat bu durumun bazı dezavantajları da vardı. Yüksek derecede soylu bir aileden gelen elçiler karşılaştıkları bazı sorunlarda ülkelerinin çıkarlarını gözetmekten ziyade kendi gurur ve onurlarını ön planda tutarak asıl görevlerini ihmal edebiliyorlardı.

² Ömer Düzbakar, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasına Bursa'nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2/6, 2009, s. 183.

³ Géraud Poumarède, “ La querrelle du sofa. Étude sur les rapports entre gloire et diplomatie”, *Histoire, économie et société*, 2011, s. 185-186.

Osmanlı devleti ile Fransa arasında yapılan ahitnamelerle elçilerin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Diplomatik birer temsilci olarak atanan elçilerin buldukları devletin iç işlerine karışarak müdahale etmesi, devleti yıkıcı faaliyetlerde bulunması, casusluk yaparak devletin bilgilerini sızdırması gibi o devlete zarar verici davranışlarda bulunması yasaktı. Tebaasının her türlü hakkını koruyan elçiler, vasiyetname bırakmadan ölen vatandaşlarının miraslarına el koyma ve bu kişilerin mirasçılarında yapılacak devri onlar adına düzenleme yetkisine sahip oldukları gibi, noter yetkilerine de vardı. Bu yetki elçilere tanıkların ifadelerini, ticaret sözleşmelerini, konşimentoları⁴, vasiyetnameleri ve tüccarlar, simsarlar ya da kaptanlar için önemli olan bu tür belgeleri kaydetme olanağı sağlıyordu. Söz konusu belgeler, tanıkların huzurunda uygun biçimde elçilik kaçılarınca⁵ kaydedilerek imzalandıkları takdirde, Fransa’da hazırlanan belgelerle eş değer sayılarak aynı hukuksal geçerliliğe sahip olurdu. Fakat elçilerin ceza hukukuyla ilgili mevzularda yetkileri kısıtlıydı. Suçluları tutuklarlar ve yargılanmaları üzerine kendi ülkelerine gönderirlerdi⁶. Ceza hukuku dışındaki adli olaylarda Fransız elçiler vatandaşlarını kendi ülkelerinde yürürlükte olan yasalara göre yargılama haklarına sahiplerdi. Bunlara ek olarak Osmanlı ülkesine gelen elçi ve elçilik görevlilerinin, kişi dokunulmazlığı, ikametgâh (konut) dokunulmazlığı, ceza ve hukuk davalarında kendi tebaası üzerinde yargı hakkı bulunması, yargı bağımsızlığı, vergi muafiyeti ve gümrük muafiyeti gibi hakları da vardı⁷.

Elçilerin ahitname yoluyla sahip oldukları haklar genellikle İstanbul dışındaki yerlerde mahalli yetkililerin İslam hukukunun sağladığı meşruiyetten faydalanması sonucu bozuluyor ya da tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Hem mahalli yetkililerin eylemleri hem de elçilerle yaşanan bazı sıkıntılar neticesinde zaman zaman elçilerin kovulduğu, hapsedildiği ve hatta nadiren de olsa elçi ve tebaasına ait şapellerin yıkıldığı dahi oluyordu. Buna rağmen hiçbir Avrupa devletinin, Avrupa’daki din savaşları sonrasına kadar topraklarındaki yabancılara bu kadar kapsamlı bir özerklik tanımaması, Osmanlı Devleti tarafından verilen bu hakların uluslararası diplomasideki önemini gösterir⁸.

⁴ Konşimento: İtalyanca olup, Fransızca “*Connaissance*” ki lafzen ilmühaber demek ise de, tüccar indinde hamûle senedi manasında kullanılan ve bir tacir tarafından bir gemiye yüklenen emtia ve eşya karşılığında geminin kaptanı tarafından imzalı ve tarihli olarak tacire teslim olunan matbu senede denir. Gemi gideceği yere ulaştığında taşınan eşyâ senedin ibrazıyla sahiplerine teslim olunur. Konşimento âdetâ poliçe gibi başka şahıslara havâle olunabilir. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 410.

⁵ Kaçılar: Elçiliklerde, konsolosluklarda yazı ve evrak işlerini yürüten görevlidir.

⁶ Mautris H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18.Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul 2014, s. 40.

⁷ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul 1934, s.415-430; Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti’nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981, s.49-67.

⁸ Daniel Goffman, “Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diploması”, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, s.102-103.

Elçiler arasında diplomatik öncelik mevzusu önemli bir rekabet alanıydı. Bu rekabet İstanbul'da ikâmet eden elçiler arasında uzun ve şiddetli mücadelelerin yaşanmasına neden oluyordu. Elçiler hem itibarlarını korumak hem de Osmanlı devleti nezdinde en ziyade ayrıcalığa mazhar devlet olmak istiyorlardı. Özellikle Fransa hiçbir ecnebi temsilcisinin kendisinden öncelikli ve Osmanlı Devleti'ne daha yakın olmasını istemiyor ve her daim kendisini Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı devlet olarak görüyordu. Bu hususta Osmanlı vakanüvisi Na'imâ, "*Atabe-i aliyeye cümle kırallardan ziyâde hulus-ı bâl ile dostluk edip mâ-beynde nakz-ı ahd vâki' olmayıp kemâl-i ihlâsda sebr-i kadem olduklarından ötürü der-i devlette mukîm olan França elçileri Dîvân-ı Hümâyûn'a geldikde, vüzeraya vardıkta İspanya vesâ'ir kıralların elçileri üzerine kadîmden ola-geldiği üzre tekaddüm ü tasaddur eyleyeler*"⁹ şeklindeki cümleleriyle 16. ve 17. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Fransa ile kadimden yakınlıkları olduğunu ve bu nedenle Fransa elçilerine diplomatik öncelik verildiğini teyit eder. Bunun yanı sıra 1581 ahidnamesinin üçüncü maddesi ile Osmanlı Devleti tarafından, Hristiyan âlemindeki hanedanların en kıdemlisi ve en şerefli olarak görülen Fransa ile diğer Hristiyan devletlere göre daha önce dostluk ve münasebet tesis edildiği; iki hükümdar birbirlerine karşı dostluk dışı hiçbir harekette bulunmadığı için gerek Divân-ı Hümâyûn'da gerek vezir kapısında icra olunan merasimlerde Fransız elçiler saraya veya vezir konaklarına gittikleri zaman İspanya kralı ve diğer Hristiyan prenslerinin elçilerine karşı üstün ve protokolde en önde olmaları kabul edilmiştir¹⁰. Bu durum bazı zaman ve koşullar hariç 1815 Viyana Kongresi'ne kadar bu şekilde devam etmiştir¹¹.

Osmanlı devletinin Doğu ve Batı'ya karşı fetihlerini artırması ve sınırlarını genişletmesi ile diplomatik ilişkiler yoğunlaşmış ve bunun sonucunda İstanbul bir diplomasi merkezi haline gelmiştir. 16. yüzyıl boyunca Avrupa devletlerinin İstanbul'da elçilikler açmaya başlamaları Osmanlı Devleti'nin bazı düzenlemeler yapmasına ve elçilerin geliş-gidişlerini ve huzura kabullerini düzenleyen resmi bir protokolün ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Teşrifat* adı verilen bu protokol düzeni devletin her daim gerek kendi tebaasına gerekse diğer devletlere karşı ihtişamının ve devlet nizamının bir göstergesi olmuştur. Teşrifat defterlerine kaydedilen bu protokol, teşrifat memurları tarafından yürütülür ve elçilerin karşılanmalarından devlet görevlileriyle yapılan görüşmelerine kadar yapılan bütün eylemlerin belirli bir nizam ve kural içerisinde yapılmasını sağlardı.

Öncelikli olarak yabancı elçinin ve onun maiyetinin Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmeleri padişahın iradesi doğrultusunda gerçekleşirdi. Elçiler gelmeden önce gerekli hazırlıkların yapılması ve ziyaretlerinden haberdar olunması amacıyla Osmanlı Devleti'ne bir haberci göndererek izin talebinde bulunulurdu. Elçi Osmanlı sınırlarına girince kendisine İstanbul tarafından bir mihmandar gönderilir ve bu mihmandar elçi ve maiyetine İstanbul'a gelişlerine kadar eşlik ettiği gibi, İstanbul'da kaldıkları süre boyunca da görevine devam ederdi¹².

⁹ Mustafa Na'imâ, *Tarih-i Na'imâ*, C. 2, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 379.

¹⁰ Koçu, 1934, s.415-417; Kurdakul, 1981, s. 55-60.

¹¹ İsmail Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999, s. 16.

¹² İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 48.

Kapı kethüdaları elçileri İstanbul'a yakın bir yerde karşılar ve elçilere kalacak yer tahsis etmekten sorumlu olurdu. Bunun yanı sıra çavuşbaşları elçilerin İstanbul'a gelişlerinde hazır buldukları gibi Üsküdar'a giderek yapılan elçi karşılamalarına da katıldıkları olurdu¹³. Daha sonra elçi ardında elçilik personelleri, kendi tebaasından tüccarlar ve diğer elçilerin temsilcileri ile görkemli bir şekilde İstanbul'a giriş yapardı. Bu görkemli ihtişam ile kendi devletlerinin gücünü ve büyüklüğünü ispata çalışırlardı. Fakat şehre girişlerin çok tantanalı ve ses getirici olması Osmanlı tebaası tarafından hoş karşılanmaz, buna karşın Osmanlı Devleti tarafından elçilere layıkıyla bir tören yapılmadığı zaman da bu durum elçiler tarafından hakaret ve aşağılanma olarak algılanırdı¹⁴. Elçilik heyeti konaklarına yerleştirildikten sonra dinlenmeleri için birkaç gün beklenir, ardından sadrazam ve padişahın huzuruna kabul vakti kendilerine bildirilirdi. Fakat burada elçinin bekleme süresi muhatap olunan ülke ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere göre değişirdi. Eğer söz konusu devlet ile Osmanlı devleti arasındaki ilişkiler iyi değil ise bekleme süresi uzatıldığı gibi elçinin huzura çıkması dahi kabul edilmeyebilirdi. Sonuçta İstanbul'a gelen her elçinin vezir ve özellikle padişah ile görüşmesi mutlak değildir.

Elçi ve heyetinin dinlenmesinden sonra sadrazam huzuruna kabulleri gerçekleşir ve bu görüşme belirli bir teşrifat düzeni içerisinde yapılırdı. Elçinin kabul şekli, ayakta durarak mı yoksa oturarak mı görüşme yapılacağı ve elçiye yaklaşım şekli belirli bir teşrifat kuralına bağlı olsa da söz konusu devletle olan o zamanki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilere göre değişmekteydi. En basitinden elçinin Müslüman ya da Hristiyan olmasına göre sadrazam huzuruna kabulü farklılık gösterirdi. Buna göre elçi eğer Müslüman elçisi ise divanhâne kapısından içeri girdikleri zaman vezir, nişancı, kazasker ve defterdarlar ayağa kalkarlar, elçi gelir vezir-i âzâmın eteğini öper ve nişancının oturduğu sedirin divanhâne kapısı tarafındaki yere otururdu. Fakat elçi eğer Hristiyan devlet elçisi ise divanhaneye yaklaşınca sadrazam içeri girer ve ona hürmet olarak vezir ve diğer divan erkânı ayağı kalkardı. Bu esnada elçi de içeri girip sadrazâmın eteğini öptükten sonra divan kapısı duvarı tarafından vezirlerin karşısındaki iskemleye otururdu¹⁵. Sonrasında tercüman aracılığıyla sefirin hatırı sorulur ve eğer görüşme ulûfe gününde yapılıyor ise, sefir divan müzakerelerini ve yeniçerilere para verilmesini izlerdi. Ulufe dağıtımından sonra yemek yenilir ve hem Müslüman hem de Hristiyan elçiler eşit iskemlede oturarak vezir-i âzâmın sofrasında yemek yerlerdi¹⁶. Sadrazam ile elçinin görüşmeleri bittikten sonra elçi ve maiyetine bir tören eşliğinde hilat denilen süslü kaftanlar giydirilerek onurlandırılırlardı. Ama istisnai durumların yaşandığı ve ne elçi ne de maiyetine hilat giydirilmediği olaylar vaki olmuştur. Bu olay iki devlet arasında ya da elçi ile Osmanlı devleti arasında bir husumetin yaşandığının işaretidir. Hilat giydirilmesi sonrasında iki kapıcıbaşı tarafından elçi kollarından tutularak Arz Odası'na padişahın huzuruna götürülürdü. Huzura kabul edilen elçi, namesini görevliler aracılığıyla padişaha ulaştırdıktan sonra huzurdan ayrılırdı¹⁷.

¹³ Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2013, s. 35.

¹⁴ Emrah Safa Gürkan, "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u", *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 2, çev. Öykü Özer, Ahmet Özer, İstanbul 2015, s. 381.

¹⁵ Tevki'î Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler*, haz. Sadık Müfit Bilge, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s. 296

¹⁷ Yıldırım, 2014, s. 57-58.

Tebaası nazarında önemli bir yere sahip olan elçiler huzura kabul dışında, hem kendilerinin hem de hükümdarlarının şeref ve itibarını korumak ve güçlendirmek amacıyla pazar ayını gibi dini törenlere katılmak, ziyafetler vermek, davetler düzenlemek, cemaatlerinin çeşitli faaliyetlerine katılarak böylece hem kendi cemaatine hem de diğer ecnebi devletlerin tebaalarına karşı toplumsal bir imaj sergilemek durumundaydılar¹⁸. Katıldıkları bu tarz törenlerde elçiler orada bulunan topluluğa gerek duruşları gerek oturuş ve kalkışları ile belirli bir mesaj veriyorlardı. Bu mesajlardan en önemlisi orada bulunan birçok ecnebi elçi arasında hangisine öncelik verildiği ve ayrıcalıklı davranıldığıydı. Sonuçta bu durum elçiye verilen önemin yanı sıra elçinin, dolayısıyla da bağlı olduğu devletin sahip olduğu nüfuz ve itibarın da gösterildiği bir meydandı. Osmanlı yönetimi tarafından verilen bu mesajın dili elçinin oturacağı yerin konumu ve şekli ile olmuş ve bu hususta iskemle bir araç olarak kullanılmıştır. Kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla iskemlenin bir mesaj diline dönüşmesi ve teşrifattaki en önemli hususlardan biri haline gelmiş olmasına, ilk olarak 1582 yılında rastlıyoruz.

2. İSKEMLERİN BİR PROTOKOL ARACI OLARAK KABUL EDİLMESİ

Elçilerin tören ve ayinlerde oturacağı yerin önemli bir mevzu haline gelmesi, diplomasi ilişkilerinin artması ve İstanbul'un bir diplomasi merkezine dönüşmesiyle meydana gelmiştir. 16. yüzyılda İstanbul'da ilk elçiliklerin kurulması ve elçiler arasında rekabetin artması Osmanlı Devleti'nin diplomasi dilinde bir takım araçlar kullanmasına yol açmıştır. Fransa'dan önce Venedik elçilerinin İstanbul'da daha önceleri bulunuyor olması ve Fransa elçilerinin İstanbul'da ikâmet etmeleri sonrasında diğer ecnebi elçilerinin de elçilikler açarak ikâmet etmeye başlamaları Fransız elçilerinin bir takım önlemler almalarına yol açmıştır. Her ne kadar Fransız elçileri ahidnameler yoluyla diplomatik önceliğe sahip olsalar da esas olarak uygulama safhasında bunu görmek ve diğer tüm Avrupa elçilerine de göstermek istiyorlardı. Bunu göstermek amacıyla iki tür yol kullanmışlardır. Bunlardan ilki diplomasi yolunu kullanarak Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdikleri önceliği tekrardan teyit ettirerek uygulanmasını sağlamak, bir diğeri de kabul edilen diplomatik önceliğin uygulanmadığı durumlarda bir tepki vericesine elçilerini geri çağırarak diplomasi ilişkilerini kesmek olmuştur. Bu durumun örneğinin yaşandığı olay 1582 yılında At Meydanı'nda yapılan Şehzade Mehmed'in sünnet töreni olmuştur. Tören için At meydanına saray mızıkası yerleştirilmiş ve sefirlere de ayrı ayrı yerler hazırlanmıştır. Sünnet düğünü için dönemin bütün yabancı devlet başkanlarına özel elçiler ile davet mektubu gönderilerek sünnet törenine katılmaları istenilmiştir. Sünnet töreninden bir sene önce (1581) Fransa'ya verilen ahidnameler yenilenmişti. Devlet tercümanı olan Ali Beğ hem ahidnamelerin Türkçe nüshasını Fransa sarayına iletmek hem de sünnet düğünü için bir davetname götürmekle görevlendirilmiş ve bu şekilde Osmanlı padişahı oğlunun sünnet şenliğinde bir Fransız elçisinin bulunmasını istemiştir. 1582 yılı Haziran ayının ilk günü törene katılacak davetliler ve halk At Meydanı'nda toplanır. Haziran'ın dördüncü günü ise yabancı konuklar İbrahim Paşa Sarayı'na yerleştirilir¹⁹. Hammer'e göre, At Meydanı'nın aşağısına Acem elçisi için bir temeşgah (seyir mahalli) yapılmış ve yanına da Fransa elçisi için bir temeşgah kurulmuştur.

¹⁸ Gürkan, 2015, s. 393.

¹⁹ Nevin Özkan, "Bir İtalyan Arşiv Belgesine Göre Şehzade Mehmet'in Sünnet Düğünü (1582)" U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4, 2003, s. 91-92.

Fransız elçi bu duruma çok memnun olmamış ve Avusturya elçisine göre kendi yerinin daha ön sırada bulunmasını talep etmiştir. Bu talebin kabul edilmemesi üzerine elçi törene katılmamış ve yeri Tatar ve Leh elçileri tarafından işgal olunmuştur²⁰. Emmanuel Guignard'a göre ise, Polonya elçisinin de bu şenliğe davet edilmiş olması Fransız elçisinin hoşuna gitmemiştir. Eğer Polonya elçisi törene katılırsa Fransız elçisi onu varlığını törende kabul etmek zorunda kalacak ve bu durum III. Henri tarafından kesinlikle istenilmeyeceği için elçi Germigny sünnet törenine katılmayı kabul etmemiştir. Fransız elçi Germigny'e göre törende Fransa elçisi ile Venedik elçisinin aynı ünvanında kabul edilecek olması onu şaşırtmıştır. Her ne kadar Venedik elçisi İstanbul'daki en eski elçi sıfatında olsa da Osmanlı devletindeki en ayrıcalığa mazhar olan Fransızlardı ve bu nedenle kendi ünvanı diğer elçilerden farklı ve üstün olmalıydı²¹.

Sünnet törenindeki hadisenin dışında İngiliz elçisinin onurlandırılması ve İngilizlere 1581 yılında kapitülasyon verilmesi Fransa'yı hayli rahatsız etmişti. Fransa başta ahidnamenin verilmesine engel olsa da devamında bunu başaramamıştır. Artık Fransa'nın *en imtiyazlı devlet* statüsü kaybolmakta, diğer devlet elçilerine de benzer imtiyazın verilmesi ile öncelikli konumu tehlikeye girmekteydi. Tüm bu nedenlerden dolayı Fransa kralı bir tepki olarak, elçisini Fransa'ya çağırılmış ve yerine daha düşük rütbedeki maslahatgüzarı elçilik kâtabi olarak İstanbul'da bırakmıştır. Elçilik görevine geçici olarak bakan kâtip vekâleten bu işi sürdürse dahi görevi boyunca Fransa'nın öncelikli konumu sürdürmeye ve bu uğurda gerekirse zor kullanmaya dahi kalkışmıştır. Söz konusu bu mevzuu Venedik ve Avusturya elçileri ile San Francesco Kilisesi'nde gerçekleştirilen ayinlerindeki yer kavgası meselesinde olmuştur. Kâtip Fransa kralının nüfuz ve itibarını korumak için kilisede en öncelikli yere oturmak istemiş ve bu hususta elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bu olay teşrifatta büyük anlam ifade eden protokol mevzusunun diğer bir örneğidir.

3. SAN FRANCESCO KİLİSE HADİSESİ

İngiliz elçisinin onurlandırılması sonucu Fransa'nın öncelikli konumunun kaybolması ile beraber Fransız elçisinin Fransa'ya geri çağırılmıştı. Elçinin yerine maslahatgüzar olarak bırakılan elçilik kâtabinin mevkisi diğer Avrupa devlet elçilerden rütbe olarak düşüktü. Bu nedenle diplomatik konumunu güçlendirmek isteyen kâtip Galata'da bulunan San Francesco Kilisesi'nde Pazar günü gerçekleştirilen ayine erkenden gelerek Venedik balyosuna ayrılan yere oturmuştur. Venedik balyosu İstanbul'daki en eski elçi konumunda olduğu için kilisedeki yeri ayrıcalıklıydı. Fakat bunu kabullenmeyen ve Venedik balyosunun yerine oturan kâtip her ne yapıldı ise de yerinden kalkmamıştır. Yeni elçi Jacques Savary de Lancosme da görevine başlar başlamaz ilk iş olarak ciddi bir karmaşaya ve skandala neden olan bu mesele ile uğraşacaktır.

²⁰ Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, çev. Vecdi Bürün, C. 7, İstanbul, 1986, s. 102-104.

²¹ François- Emmanuel Guignard Comte de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur Le commerce Des Français Dans Le Levant*, Ed. Charles Henri Auguste Schefer, École des Langues Orientales vivantes Publications, Paris 1877, s. 198.

Durum kilise başpapazının müdahalesiyle çözülmeye çalışılmış ve hem Fransız elçisi hem de Venedik balyosu için “birbirine denk iki tabure” yaptırılarak kilisenin uygun bir yerine yan yana koydurulmuştur. Fakat bununla yetinmeyen Fransız elçisi Venedik balyosunu daha aşağı seviyede bir tabureye oturtmak için uğraşmaya devam etmiştir²². Burada Fransız elçisinin esas amacı Venedik balyosu ile eşit tabureye oturarak aralarında denklik sağlamak olmamış onun yerine kendisini daha yüksek ve iyi bir yere konulmuş tabureye oturarak hem kendisinin hem de efendisi olan Fransız kralının güç ve mevkiini artırarak şan ve şerefini korumak olmuştur.

Venedik balyosu ile yaşanan tabure sorunu 1587 yılında Avusturya elçisi ile de yaşanmıştır. Avusturya elçisi Galata’da bulunan Fransisken kilisesinde düzenlenen ayine katılmak istiyordu. Bu nedenle ilk olarak bir hizmetkârını kiliseye göndererek kadife yaygısını (örtü) en iyi koltuğa sermesini istemiştir. Bunu haber alan Fransız elçi Savary de Lancosme kendi adamlarını kiliseye göndermiş ve Avusturya elçisinin yaygısını daha aşağı bir yere koydurarak kendi yaygısını onun yerine serdirtmiştir. Zira kendisini Avusturya elçisinden daha üstün görerek başköşenin kendisine ayrılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu olayı öğrenen Avusturya elçisi herhangi bir sorun yaşanmaması için kendi yaygısını Fransisken kilisesinden geri getirterek ayine başka bir yerde katılmıştır. Fakat bu durumdan haberi olmayan Fransız elçi imparatorun elçisinin geleceğini sanarak kilisedeki istediği yeri zorla ele geçirip oturmak amacıyla Galata’da yaşayan bütün Fransızlara, saatçi, kuyumcu ve tüccarlara haber göndererek kilisede toplanmalarını istemiştir. Avusturya elçisinin taburesi için silahlı çatışmayı dahi göze alan elçi, tahmini olarak 60 kişi ile beraber kendisi de silahlanarak kiliseye gitmiştir. Beraberindeki 60 silahlı adamdan kilisenin en iyi yerini tutmalarını ve efendilerinin itibarını korumak maksadıyla bu uğurda canlarını dahi feda etmelerini tenbih etmiştir. Avusturya elçisi Petz’in raporunda aktardığına göre, Avusturya elçisinin o gün kiliseye gitmemeye karar vermesine rağmen, Fransa elçisi öğlene kadar kilisede kalmış ve sonrasında Türk ve Yahudilerin alaylı bakış ve aşağılayıcı sözleriyle rezil olarak oradan ayrılmıştır. Ardından Fransız elçisi tercümanlarını paşaya göndererek kilisedeki şeref koltuklarına Avusturya elçisi tarafından el konulmak istendiğini ve bu durumun haysiyetlerini zedelediğini söyleyerek şikâyetle bulunmuştur. Avusturya elçisi Petz Paşa’nın: *imparator hazretlerinin elçileri gerek bizim ülkemizde gerekse tüm Hristiyan ülkelerinde diğer elçilerden daha üstün bir konumdadırlar ve gelecekte de hep böyle olacaktır*²³ cevabını verdiği iddiasında bulunmuştur.

Buna rağmen bir sonraki hafta tekrar bir olay vukua gelmiş ve elçi şansını yeniden denemek istemiştir. Buna göre Fransa elçisi Avusturya elçisinin kiliseye gideceğini duyması üzerine bir önceki Pazar gününden daha çok silahlı kişilerle kiliseye gelmeye hazırlanmıştır. Bunun duyulması üzerine Galata’nın tüm sakinleri ve rahipleri, kiliseyi o gün kapatmaya ve ayini başka bir kilisede yapmaya karar vermiştir. Fransa elçisi bu sefer “*Fransa kralının elçisine kilise kapılarını kim kapatmış görelim!*” diyerek kapılar kapalı olduğu takdirde kırmakla tehdit etmiştir. Galatalıların durumu paşaya bildirmeleri üzerine kiliseye güçlü bir koruma birliği gönderilir. Pazar günü elçi seksen kişi ile beraber kiliseye giderek kilise kapılarını yumruklamaya ve tekmelemeye başlamış, kapılar açılmamasına rağmen öğle vaktine kadar orada kalmışlardır.

²² Gürkan, 2015, s. 393-394.

²³ Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, çev. Türkis Noyan, C.1, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 407-408; Gürkan, 2015, s. 393.

Halk bütün bu olan bitenleri izliyordu. Fransız elçisi sürekli efendisini savunduğunu ve bu uğurda ölmeye hazır olduğunu bu nedenle oradan ayrılmayacağını söyler. Sonrasında tutuklanacağı tehdidiyle oradan ayrılmaya ikna olan elçi halkın önünden gülünç bir duruma düşmüş şekilde ayrılır. Tüm bunlara rağmen her Pazar ve yortu günlerinde aynı şekilde davranarak kilise açık ya da kapalı olsun kendisine en itibarlı yer bırakılmadığı ve kendilerinin üstünlüğü tanınmadığı sürece kiliseye gidilmesine izin vermeyeceğini Venedik balyosuna bildirmiştir. Sadrazam Siyavuş Paşa, Fransız elçinin tüm bu olanlara rağmen hâlâ vazgeçmediğini ve komşu manastırın camından kiliseye girmeye çalıştığını duyunca, San Francesco Kilisesi'nin kapatılmasını emrederek, kilisenin “ya bir camiye ya da şarap satılan bir meyhaneye” çevrileceğini söylemiştir. Reinhold'a göre Venedik elçisinin ricası üzerine bu durum önlenmiş ve Fransa elçisi de yirmi bin duka ceza ödemek durumunda kalmıştır. Bundan sonra Avusturya elçisi yortu günlerinde Galata'da keşişlerin düzenlediği ayine katılırken Fransız elçisi St. Peter kilisesine giderek iki elçinin karşılaşması önlenmiştir²⁴. Hristiyan elçiler arasındaki bu tarz sorunlar Avrupa devlet elçilerinin Osmanlı devleti nezdindeki itibarlarını sarsmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nin San Francesco Kilisesi'nin içişlerine müdahale etmesine de yol açmıştır.

San Francesco Kilisesi'nde yaşanan yer kavgası, kiliselerin dini görevlerin icra edildiği yer olmasına rağmen tebaasının temsilcileri olan elçiler tarafından nüfuz ve itibarlarının sergilendiği ve güç gösterisinin yapıldığı bir alan olarak görüldüğünün kanıtı olmuştur. Kutsal bir yer olan kilise dahi olsa Fransız elçisi ya da elçilik kâtibi hristiyan tebaanın gözünde alçak ya da daha az gösterişsiz bir yere oturarak küçük duruma düşmek istememiştir. Zaten ahidnameler sonucu kendisini Doğu Hristiyan tebaasının temsilcisi olarak gören Fransa, sahip olduğu bu ayrıcalığın ispatı için kilisede bütün hristiyanların huzurunda en gözde yerde oturarak bu hakkı saklı tuttuğunu ispat etmek niyetindedir. Bu nedenle diğer ecnebi elçilere nazaran daha alçak ya da gösterişsiz yere oturmayı kabul etmesi bir nevi bu hakkından vazgeçmiş olacağını gösterirdi. 16. yüzyılda yaşanan bu nüfuz ve itibar meselesinin benzeri 17. yüzyılda elçi Jean de la Haye ve oğlu Denis de la Haye zamanında da yaşanmıştır. Söz konusu elçilerin zamanında büyük sorunların yaşanması sonucu, Osmanlı devleti bir tepki geliştirerek iskemleyi elçiler arası rekabette bir araç olarak kullanmayı tercih etmiştir. Osmanlı Devleti zaten öncesinde önem verdiği ya da dost olarak gördüğü devlet elçisini divanda ilk sıraya oturtuyor ya da iskemlenin yükseklik ve gösterişini ona göre ayarlıyordu. Fakat bundan sonraki dönemlerde iskemlenin yüksekliği ya da yeri ile oynayarak muhatap olunan devlete dönemin koşul ve şartlarına ve değişen ilişki durumlarına göre bir mesaj vermeye çalışılmıştır.

4. JEAN DE LA HAYE (1639-1665) ve OĞLU DENİS DE LA HAYE (1665-1670)

Girit seferiyle beraber bozulan Osmanlı-Fransa ilişkileri seferin sonuna kadar düzelmemiştir. Özellikle Köprülü Mehmed Paşa zamanında bu ilişkilerin kopma noktasına gelmesi Fransız elçisi Jean de La Haye'yi zor durumda bırakmıştır. Elçinin ilk görev yılları sakin geçmiş fakat sonrasında talihsiz şeyler yaşayarak Fransa'nın kötü muameleye maruz kalan elçilerinden biri olmuştur.

²⁴ Reinhold, 2016, s. 407-410; Gürkan, 2015, s. 393-394.

Elçinin 1659 yılında Venedikliler lehine casusluk yaptığının tespit edilmesiyle durumu tamamen kötüleşmiştir. Hammer olayı şu şekilde anlatır; Fransa elçisi de La Haye, hükümetin başında ancak bir an kalıp hemen değişen sadrazamların süratle değişen akıbetlerine bakarak, Köprülü'nün de selefleri gibi olacağını tahmin edip, sadrazamların memuriyetlerinin başlangıcında sefirler tarafından verdikleri hediyeleri takdimde gecikir. Sonuçta vezirlerin tayin edilmesinden sonra elçilerin veziri ziyaret ederek hediye sunmaları alışlagelmiş bir uygulamaydı. Özellikle IV. Mehmed zamanında vezirlerin çok fazla değişmesi sonucu verilen sürekli hediyeler elçi Haye'yi bıktırmış ve bu durum her zaman kısa sürede kaybedilen bir masrafa dönüşmüş ve elçinin nasıl olsa kısa sürede değişeceği düşüncesi Köprülü'yü ziyaret etmeme kararı almasına neden olmuştur²⁵. Daha sonra, hesabında yanıldığını ve sadrazamın uzun süre kalacağını anlaması üzerine, sadrazamın öfkesini çekmemek için hediyeleri ulaştırır. Fakat artık bunun için çok geç kalmıştır, aradan zaman geçmesi sadrazamın tepkisine neden olmuştur. Öfkesini ortaya çıkarmak için uygun bir fırsatı kollayan sadrazam bunu bulmakta gecikmemiştir. Kandiye'deki Venedik askeri başkumandanının Fransız sefirine ve Venedikli kâtip Ballarino'ya hitaben yazılmış şifreli mektuplar vermiş bulunduğu Vertaman adında biri, taşıdığı mektuplardan sadaret kaymakamına haber vermiştir. Fransız sefaret kâtibi, Venedikli bir tercümanın şifreli bir muhabere anahtarını vermemiş olduğu için işkenceye maruz kaldığını hatırlayarak hayatından endişeye düştüğü için, Monsieur de La Haye'den saklanması için müsaade istemiştir²⁶. Hammer olayın seyrini bu şekilde aktarırken Uzunçarşılı biraz daha farklı anlatmıştır. Olay Uzunçarşılı'nın eserinde şu şekilde anlatılır; Vertaman adında Türkiye'ye seyahat etmek isteyen denizci bir Fransız subayı –kendisi sonradan İslamiyet'i kabul etmiş ve Osmanlı donanmasında kaptanlık yapmıştır- Venedik amiralinin İstanbul'da Fransız elçisine verilmek üzere kendisine bir zarf içinde tevdi ettiği mektupları elçiye götürmeyerek İstanbul kaymakamına teslim etmiştir. O sırada padişah ve vezir-i azam Edirne'de buldukları için İstanbul kaymakamı bunları Edirne'ye göndermiş, bunun üzerine Fransız elçisi La Haye Edirne'ye davet edilmiştir²⁷. Hammer vezirin bu şekilde davranmasının nedenini hediyelere bağlarken, Uzunçarşılı casusluk nedeniyle bu şekilde muamele gördüğünü söyler.

Olayın akabinde casusluk ettiğine dair hakkında malumat almak için çağrılan elçi hastalığını öne sürerek yerine oğlu Denis de Lahey'i göndermiştir. Denis de la Haye, sorulara sert bir şekilde yanıt verdiği ve şifreli mektupların içeriği hakkında malumat vermediği gerekçesiyle sadrazam tarafından tutuklanmıştır. Bunun üzerine Edirne'ye gelen Fransız elçisi La Haye de şifreli mektupların içeriği hakkında bilgi vermediği için sert muameleyle karşılaştı. Bu hadisenin Fransa'da duyulması üzerine XIV. Louis, Berlin sarayındaki sefiri Blondel'i de La Haye'nin olayı hakkında tahkikat yapmak ve hükümetten tarziye istemek için İstanbul'a göndermiştir. Köprülü, Blondel'in daimi elçi olarak gelmediği ve ancak daimi surette gelen elçilerin padişahın huzuruna çıkabilme hakkına sahip olduğunu öne sürerek Blondel ile kendisi görüşür. Blondel'i bir sofa üzerinde iken kabul eden sadrazam, onu arkasız bir iskemleye oturtmuştur.

²⁵ Jean-Louis Usson, Marquis de Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*, publié avec un précis de ses négociations à la Porte Ottomane par C. Schefer, Paris, Ernest Leroux, 1894. s. 18-20.

²⁶ Hammer, 1986, C. 11, s. 38.

²⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, TTK, Ankara, 2011, s. 208-209.

Sadrazamın görüşmeyi, elçinin ihanetinden ve Osmanlı Devleti'nin düşmanlarıyla iş birliği yapmasından şikâyet ederek başlatması üzerine Blondel sadrazamın bu davranışları karşısında XIV. Louis'nin, sefirine yapılmış olan tahkirin tarzıyesi olarak sadrazamın azlını talep eden, Padişah'a hitaben yazmış olduğu mektubu Köprülü'ye verememiştir. Bu mektubu Sultan Mehmed'e takdim etmek gibi tehlikeli bir vazifeyi üzerine alabilecek kimse de bulamamıştır. Buna rağmen Blondel, de La Haye ile oğlunun bırakılması ve İstanbul'dan gitmelerine izin verilmesini sağlamıştır. Fakat padişah adına Mısır'dan hareket eden ve çeşitli eşya yüklü bir Fransız gemisine Malta şövalyeleri tarafından el konulması üzerine ikinci kez hapse atılan elçi ve oğlu ancak 1660 yılında Fransa'ya dönebilmiştir²⁸.

Şifreli mektup olayının ardından 1658 yılından itibaren yedi yıl boyunca Osmanlı-Fransız ilişkileri fiili olarak kesilmiştir. Henüz Jean de la Haye hapiste iken yerine gönderilen önce maslahatgüzar ve askeri mühendis Nicolas-François Blondel, daha sonra da tüccar Jean François Roboli (1660-1665) iki devlet arasındaki ilişkilerin düzelmesine fazla yardımcı olamamıştır²⁹. Jean de la Haye'nin ve oğlunun Osmanlı devletinde maruz kaldığı durumun telafisini isteyen Fransa kralı, elçinin oğlu Jean Denis de la Haye'ın elçi olarak kabul edilmesini istemiştir. Girit savaşında, Fransa'nın Girit'e yardımcı kuvvetler göndermesi, İmparatorun ordusunda Fransız askerlerinden mürekkep bir kıt'anın mevcudiyeti Fransa ile Osmanlı devleti arasındaki ilişkileri vahim bir şekilde bozmuş ve bu durum Fransızların ticari menfaatlerine zarar vermişti. Bu durum Fransa kralını Osmanlı devleti ile yeniden bir müzakere yapmak zorunda bırakmıştır³⁰. Bu nedenle la Haye'ın oğlu Denis de de la Haye, göreve başlamasının krallık adına onurlu bir iş olacağını ve kötü muamelede bulunulan kişinin sonrasında elçi olarak kabul edilmesinin yapılan hakaretleri telafi edeceğini ileri sürerek Fransa kralı XIV. Louis'yi ikna etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Fransa kralının bu talebini kabul etmesi üzerine 1665 yılında Denis de la Haye elçi olarak İstanbul'a gelmiştir³¹.

Babasının elçiliği zamanında yaşanan bir takım sorunların telafisi olarak İstanbul'a gönderilen elçi Denis de la Haye, İstanbul'a gelişinde Avusturya ve İngiltere elçileri gibi karşılanmak istediye de sadrazam karşılamaya sadece on divan çavuşunu göndermiş ve elçi sefarethanesine tantanasız bir şekilde girmiştir. Hem yaşanan bu tatsız durumlardan hem de Fransa'nın Girit Seferi'nde Venediklilere ve 1664 yılında Avusturya'ya yardım etmesinden dolayı Fazıl Ahmet Paşa Fransa elçisini, elçi kabul kaidesinin aksine oturduğu yerde kabul etmiştir. Elçi kabul kaidesine göre elçi ile sadrazam aynı anda yerlerine oturuyor ve böylece elçinin odaya girişinde kimse hususi olarak elçi için ayağa kalkmamış oluyordu. Bu olay elçinin itiraz ederek, görüşmeyi tamamlamadan gitmesine neden olmuştur. Daha sonra elçi, sadrazama bir aracı ile eğer bir dahaki gelişinde ayağa kalkmayacak olursa kapitülasyonları iade edeceğini, limanlardaki Fransızları geri çekeceğini ve Fransa'ya geri döneceğini bildirir. Uzunçarşılı, elçinin ikinci kabulünde aynı olayın tekrar yaşanmasıyla elçinin sadrazama kılıç çekmeye yeltendiği ve bu yüzden divan çavuşundan tokat yediğini ve bir müddet nezaret altında tutulan elçinin daha sonra padişahın emriyle sadrazam tarafından teşrifat kurallarına göre karşılandığını kaydeder³².

²⁸ Hammer, 1986, C.11, s. 38-39.

²⁹ Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, TTK, Ankara, 2004, s. 25.

³⁰ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait günlük Hâtıralar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK, Ankara 1998, C.1, s. 2.

³¹ Usson, 1894, s. 20-24.

³² Uzunçarşılı, 2011, C. 3/2, s. 210.

Bu görüşmenin ilk sayılmasına karar verilmiş ve görüşmede Hammer'ın kayıtlarına göre Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, sefire doğru gelerek dostça selam vermiş ve “Geçen geçti, hepsini unutalım; artık bundan sonra iyi dost oluruz” anlamında sözler söylemiştir. Teşrifat meselesi ve tokat olayı böylece halledilerek kapatılmıştır. Hammer, yaşanan bu olayı elçinin hükümetine anlatmadığını zira Fransa diplomasi tarihinde böyle bir olayın kayıtlı olmadığını ifade eder³³. Teşrifat usullerinin yerine getirilmemesi sonucu bir müddet sadrazam ile görüşemeyen elçi her ne olursa olsun bu kararında direnmiş ve kendisinden önceki elçiler sadrazamın huzuruna nasıl kabul ediliyorsa kendisinin de aynı şekilde kabulünü istemiştir. Bu hususta bir müddet sıkıntı yaşasa da sonuç olarak sahip olduğu görev ve sorumlulukların bilincinde olarak temsil ettiği kralın adına laf getirtmemek için teşrifat kaidelerine uygun karşılanana kadar beklemiştir. Tüm bunlara rağmen elçi de la Haye düşüncesinde yanılmış ve anlaşmazlık ve huzursuz bir ortamda elçi olması, tahmin ettiği gibi bir onura sahip olmak yerine başarısız bir elçilik dönemi geçirmesine ve sonrasında geri çağırılmasına neden olmuştur.

Denis de la Haye'dan sonra yerine hâkimlikten yetişmiş akıllı bir zat olan Marquis de Nointel (Kont de Novantel) 1670 yılında elçi tayin edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı-Fransız ilişkileri iyi değildi. Özellikle Girit Seferi'nde Fransa'nın Osmanlı aleyhine işler yapması ve Osmanlı-Venedik barışı sonrasında, 1669 yılında divanda Fransız elçisinin yerinin Venedik elçisine verilmesi, Fransız elçisinin derecesini düşürmüştü. Elçinin derecesinin düşürülmesi sadrazam huzurundaki görüşmeye de sirayet etmiş ve Fransız elçilerinin huzura kabulde oturdukları iskemlenin yüksekliği de düşürülmüştür. Bu iskemle krizi elçi Nointel zamanında ortaya çıkmış ve ancak onun selefi Guilleragues zamanında (1679-1686) çözüme kavuşarak, iskemle teşrifat kaidelerine uygun olarak eski yerine konulmuştur.

5. İSKEMLE KRİZİ

Elçi Nointel üç harp gemisi ve bir ateş gemisinden oluşan filosuyla 22 Ekim 1670 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Başarılı bir elçilik sürdürülmesi için gerekli yeteneklere sahip olan elçinin görevlerinden biri, uzun süredir yenilenmeyen kapitülasyonu yenilemek ve bu sayede vergi oranını %3'e düşürmektir. Zira diğer Avrupa devletlerine Fransa'dan sonra kapitülasyon verilmesine rağmen onlar %3 vergi öderken Fransız tüccarlar Mısır'da %10, diğer limanlarda ise %5 vergi ödüyorlardı. Elçi tüm Osmanlı limanlarında bu vergiyi %3'e indirmekle görevlendirilmişti. Elçi Nointel, İstanbul'a girişte Fransız deniz gücünü göstermek amacıyla üç harp gemisi ve bir ateş gemisinden oluşan filosuyla Osmanlı sularına girmiştir. Güç ve iktidarlarını Osmanlı devletine göstermek niyetinin bazı zararları da olabiliyor, bu eylem Osmanlı devleti tarafından bir tehdit olarak algılanabiliyordu. Nointel İstanbul'a geldiği zaman padişah Edirne'de bulunuyordu. Elçi gemilerin sayısına güvenerek sarayın kendisini selamlayacağı düşüncesindeydi ve bu nedenle filonun kumandanı Monsieur d'Apremont, kaymakam ve kapdan paşalara, saray toplarının krallara mahsus selamlaması ile karşılık verilmesini ve bunun rehin verilerek taahhüd edilmesini istedi. Elçinin böyle bir istekte bulunmasının nedeni itibarını güçlendirmek ve kaybedilen nüfuzu geri kazanmaktır. Fakat bu istekleri daha öncesinde böyle bir şeyin yapılmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

³³ Hammer, 1986, C. 11, s. 153-154.

Elçinin gemisi bu işi görüşmek amacıyla yedi kuleye demirlemiş ve elçi gemisinde kalarak bu sıra dışı selamlama töreni yapılanaya kadar beklemiş, fakat başarılı olamamıştır. Bunun üzerine elçinin filosu, gelenek gereği olan saray selamlamasını yapmamış ve sarayın önünden selam vermeden geçmiştir. Bu olay Osmanlı donanması ve limanını hayrete düşürürken, Türkleri de gücendirmiştir³⁴.

Elçi bu olayı raporlarında şu şekilde açıklar: *Seleflerimden bazılarının bu ciheti şahsi bir takım mülahazalarla ihmal etmiş bulunmalarına rağmen, kendimi şehre debdebeli bir girişle tanıtmanın ehemmiyetli olduğuna hükmettim ve öteki büyükelçilerin verdikleri misallere bakarak, majestenin gemileriyle kendilerine dehşet saldıktan sonra Türklere, Fransızların ihtişamlarını göstermenin muvafık bulunduğu kanaatine varıp merasimle girmeye karar verdim. Beni buna katıyetle azmettiren şey de tekmil resmi merasim Edirne’de yapılacağı için İstanbul’da da bir şey göstermek icap ettiği mülahazası doğdu³⁵. Elçinin halefi de İstanbul’a girişte aynı istekte bulunmuş, onun da istediği reddedilmişti. Nointel kendi isteğinin kabul edilme ihtimali ile şansını denemek ve böylece hem önceki Fransız elçileri arasında hem de Avrupa devlet elçilerine göre bir itibar ve üstünlük kazanmak istemiştir.*

Nointel İstanbul’a geldikten birkaç gün sonra, ilk olarak kaymakam tarafından kabul edilmiş ardından da Venedik balyozu, İngiltere büyükelçisi, Felemenk elçisi ve Ceneviz elçisinin ziyaretlerini kabul etmiştir. İtimadnamesini takdim amacıyla Edirne’de bulunan Padişah ve sadrazam ile görüşmek üzere Edirne’ye gitmiştir. Edirne’de ilk ziyaretini Köprülü Ahmed Paşa’ya yapan elçi sultanın huzuruna kabulünü istemiş ve padişah için getirdiği hediyeleri saraya göndermiştir. Hediyeler arasında Savonnerie halısı, sekiz kollu ve oymalı bir gümüş şamdan, altın yaldızlı gümüşten dallar, bir duvar saati, bir düzine şişe yapılmış resimli duvar örtüsü, altları altın ve gümüşten saten ve ipek kırk kat kaftan kumaşı vardır. Padişahla görüşmesinden sonra elçi sadrazamdan özel bir görüşme talebinde bulunmuş ve bu görüşmede esas gönderilme nedeni olan kapitülasyonların yenilenmesi isteğinde bulunmuştur. Sadrazam Köprülü ise her daim düşmanlarının yanında gördüğü Fransızların bu isteğini yerine getirmemiştir³⁶.

Nointel, Köprülüden sonra sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın sadareti zamanında da divana gelmiş ve vezir-i âzam kendisini sedirin altına ve kenar tarafına koydurduğu iskemleye oturtmak istemiştir. Teşrifat kurallarına göre elçinin sadrazamın yanına veya karşısına konulan ve sadrazamın oturduğu sofa ile eşit yükseklikte olan bir iskemleye oturması gerekmektedir. Bunun yanı sıra oturacağı iskemle sofadan çok uzak yerde olmamalıydı. Yeni vezirin bu davranışı ile eski gelenekler ortadan kalkmış ve onun zamanında ecnebi devlet temsilcilerine karşı kötü muameleler başlamıştır. Bu yeni düzeni Giovanni Morosini adlı balyoz: “zalim ve adaletsiz” olarak yorumlar ve neredeyse bütün ecnebi elçiler vezirin davranışlardan dert yakınır. Durum öyle bir haldedir ki Fransa dahi sahip olduğu haklara rağmen bu durumdan muaf tutulmaz³⁷.

³⁴ Guignard, 1877, s. 231-232; Usson, 1894. s. 24-30.

³⁵ Galland, 1998, C.1, s. 223.

³⁶ Galland, 1998, C.1, s. 9-10.

³⁷ Poumarède, 2011, s. 190.

Elçi iskemlenin selefleri zamanındaki gibi sedirin hizasında olmayıp, daha aşağıda ve uzakta olmasından dolayı itiraz etmiştir. Tercümanı vasıtasıyla durumu sadrazama bildirmesine rağmen, iskemlenin yerini değiştirmedikten elçi de hediyeleri alıp geri dönmüştür³⁸. Sonraki görüşmede elçi gut hastalığını gerekçe göstererek daha fazla yürüyemeyeceğini ve odanın köşesine kadar gidemeyeceğini ileri sürerek sofanın hemen yanına oturmak ister. Fakat bu durum sadrazam tarafından kabul edilmez ve görüşme esnasında iskemleyi istediği yerde göremeyen elçi kendi görevlilerine onu istediği yere koymasını söyler. Bu isteğinin de kabul edilmemesi üzerine elçi oradan ayrılır ve iskemle eski yerine konuluncaya kadar görüşmeye gitmeyeceğini söyler. Çünkü elçinin yeni iskemle durumunu kabullenmesi kralının şanını düşürme anlamına gelirdi. Fakat Kara Mustafa Paşa tarafından uygulanan bu yeni düzene diğer ecnebi elçiler tarafından riayet edilmiştir. Bu olaylar yaşanırken elçinin maiyetinden birinin köpeğini Belgrad suyunda yıkaması işleri daha da kötüleştirmiştir. Çünkü bu su kanallar yolu ile İstanbul'a taşınıyor ve Türkler tarafından temizlik amaçlı kullanılıyordu. Bütün bu olayların üst üste gelmesi ile elçi eğer iskemlenin yeni yerini de kabul etmezse işlerin daha da kötüleşeceğini düşünür. Bu düşünce ile iskemlenin yeni yerini kabul etmek zorunda kalır. Nointel bu olayın hem Fransa'da hem Avrupa'da fazla ses getirmeyeceğini, üstelik iskemleyi istediği yere koydurmak için hiçbir ücret ödemek zorunda kalmayıp, Osmanlı-Fransa ilişkilerinde de bir zorluk çıkarmadan kapandığını düşünmüş ya da bunu kendisine bahane edinmiştir. Fakat düşündüğü gibi olmamış ve iskemlesinin sedirin aşağısına konmasına izin verdiği öğrenilince Fransa'ya geri çağırılmıştır. İskemlenin bu yeni durumunu kabul ile hem namından hem de elçilik mesleğinden olmuştur³⁹. Kralı tarafından artık terk edilen Nointel artık bir hiçti ve kralını temsil etme durumunda değildi. Bu sonuca çok içerleyen Nointel 1678 yılında bağlı olduğu bakanlığa bir mektup yazmıştır. Mektupta güneşi artık görmeyeceğinden ve Fransa Kralının kalbinde ve düşüncesinde bitmiş bir vaziyette öleceğinden korktuğunu dile getirmiştir⁴⁰. Elçinin azlinde onu sevmeyen Fransa başvekili Kolber'in de etkisi olmuştur. Hatta Fransa kralı, Nointel'i almaya gelen gemi süvarisine, Nointel'e elçi muamelesi yapmamasını emrederek, elçiyi Bastil hapishanesine atmak istemişse de elçinin bazı dostlarının araya girmesi sonucu cezası sürgüne çevrilmiştir⁴¹. Elçi Nointel mektubunda, *kendini tatmin etmek isteyen sadrazamın bu durumuna riayet göstermek mecburiyetinde kaldım, bu hareketler Türklere mahsustur ve büyükelçinin cidden haysiyetini ihlâl eden bir cihet bulunmadıkça vaziyeti kabul etmek gerektir. Bunun içindir ki, padişahın hak iddia ettiği sıfatlar ve merasim dolayısıyla kavgalar çıkartmayı beyhude saydım ve çavuşlarla, çavuşbaşı ile ve alenî olarak yapılan bazı hürmet merasimi ile iktifa ederek, kapitülasyonların verilmesini geciktirecek her hangi bir iddiayı ileri sürmemeyi münasip buldum*⁴² diyerek kendini boş yere savunmuştur. Gerekçe her ne olursa olsun Nointel'in alçak iskemleye oturmayı kabul etmesi Fransa kralı tarafından kendisi ve devleti adına yapılan bir hakaret olarak görülmüş ve bu nedenle elçi affedilmemiştir.

³⁸ Guignard, 1877, s. 231-232.

³⁹ Guignard, 1877, s. 231-232; Galland, 1998, C.1, s. 9-10.

⁴⁰ Poumarède, 2011, s. 185.

⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, s. 212.

⁴² Galland, 1998, C. 2, s. 118.

Nointel'den sonra İstanbul'a Fransa kralını temsilen bir süreliğine Kral Odası'nın sekreterliğini ve yardım mahkemesinin ilk başkanlığını yapmış olan Gabriel de Guilleragues (Gabriel-Joseph de Lavergne) elçi tayin edilmiştir⁴³. Elçiler efendisinin şan ve şerefini korumakla yükümlü oldukları için Nointel'in kaybettiği şerefi yeni elçi Guilleragues, iskemleyi eski seviyeye koydurarak tekrar kazanmak zorundaydı. Çünkü önceki uygulamaya göre vezir ile elçi arasında bir eşitlik vardı ve bu durum kralın şanına uygun bir şekildeydi. Eski elçi La Haye iskemlenin seviyesinin düşürülme hadisesini: *üç kere babamın elçiliği boyunca İstanbul'da kaldım ve ben onun sandalyesini bazen kollu bazen de kolsuz buldum. Bu durum vezir, kaptan paşa ve şeyhülislamdan kimin yanında bulunursa ona göre, bulunduğu yere göre değişiyordu. Babamın yeri sofanın altında olmazdı. Ben asla bu muamelede bir kesinti görmedim. Benim elçiliğim zamanında da bana böyle sorun çıkarmadılar...* şeklinde yorumlar⁴⁴. La Haye bu yorumu yaparak aslında kendisi ve babası zamanında şifreli mektupların Osmanlı Devleti tarafından ele geçirildiği, kendisi ve babasının hapsedildiği fakat tüm bunlara rağmen sadrazam huzurunda hiçbir şekilde bu tarz muameleye maruz kalmadıklarını söyleyerek, Nointel'e yapılan bu uygulamanın çok ağır ve hakaret edici olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade de aslında *iskemle* meselesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

İskemle sorununu halletmek ve kapitülasyon antlaşmasını yenilemekle görevlendirilen elçi Guilleragues zamanında(1679-1686) meydana gelen ilk hadise, Trablus korsan gemisini takip eden Fransız gemisinin Sakız adasına gelip, adaya gelen korsanları istemesi olmuştur. İsteğine karşılık red cevabı alan Fransız gemisi şehir ve kaleyi topa tutarak, Sakız adasında büyük hasara neden olmuştur. Elçi iskemle meselesini çözemeye uğraşırken Sakız meselesi ortaya çıkmış ve öncelikli olarak bu meselenin halledilmesi gerektiği için diğer sorun ikinci mesele haline gelmiştir. Bu iş zaten zor olan ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Sadrazam Kara Mustafa Paşa ile Guilleragues bu meseleye görüştikleri bir vakitte sadrazam elçiye: *Osmanlı devletinde bulunan Fransa tüccarına karşı ahidnamelere hilaf olarak bir ferd rencide edilmediği halde, Fransa gemilerinin Sakız limanında harp etmeleri nedendir?* demiş ve Fransa tarafından işlenen bu suçun itirafı ile zararın tazmin ve helak olan nüfusun diyetlerinin ödenmesini, Osmanlı devletinden af dilenerek ihsan rica edilmesini talep etmiştir. Bunun yanı sıra, talepleri gerçekleşmediği takdirde elçinin haps edileceğini, Fransa ile dostluğun sabit olduğu, fakat eğer aynı hata tekrar işlenirse Fransa konsoloslarının ve bazergânlarının hepsinin zindana atılacağını da eklemiştir. Bunun üzerine XIV. Louis özür mektubu ile doksan keselik cevahir ve otuz keselik çeşitli malları zarar ve ziyarı tazmin için göndermiş ve bu mesele de kapanmıştır⁴⁵.

Sakız hadisesinin halledilmesinde sonra, esas çözülmesi gereken mesele iskemleydi. Fakat bu meseleyi çözmek oldukça zordu. Çünkü iskemlede bir yeniliğe başlayan vezir Kara Mustafa Paşa hala görevini sürdürmekte ve kazandığı zaferler ile gurur ve büyüklüğünü daha da artmaktaydı. Sakız sorununun dinmesine rağmen iskemle mevzusunun görüşülmesi hep ret edilmiştir. Artık Fransa tarafından meseleye bakış değişmiş ve memnuniyetsizliğin yerini tedbir almıştır.

⁴³ M. Belin, *Des Capitulations et Des Traités de la France En Orient*, Paris 1870, s. 134.

⁴⁴ Poumarède, 2011, s. 190.

⁴⁵ Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, haz. Necip Yılmaz, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2013, s. 232-234.

Avusturya tehdidinin devam ediyor olması ve İngiltere'nin güçlenerek Fransa'ya rakip olması o dönem için Fransa'nın tamamen Osmanlı Devleti'nin karşısında olmasına imkân vermiyordu. Fransa kralı bu hususta elçiye bazı nasihatlerde bulunmuştur. Buna göre kral, iskemle meselesinin çözümlenememesinde elçiye hak vermesine rağmen burada önemli olan şeyin haklılık değil ihtimam ve tedbir olduğunu, meselenin hassasiyetle halledilmesi gerektiği ve elçinin istediğini alamasa da asla sadrazamla görüşmem gibi bir davranışa girmemesi gerektiğini emretmiştir. Bu emirle elçinin her şeyi bir anda kesmekten kaçınması gerekmektedir. Kendi milletinin menfaatini ve Osmanlı-Fransa ittifakını korumak durumundadır. Özellikle Fransa'nın yüzünü tekrar Doğu'ya döndüğü bir zamanda daha hassas davranılmak zorundaydı, aksi takdirde Fransa yalnız kalarak zor duruma düşebilirdi⁴⁶.

Mesele Kara Mustafa Paşa'nın Viyana başarısızlığı sonucu idam edilmesine kadar çözülememiştir⁴⁷. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamı sonrasında, elçi sorunu çözmek için elinden gelen her şeyi yapmış ve en başından beri Nointel'in kaybettiği şerefi kazanma mücadelesine, dolayısıyla diplomasi oyununun içine girmiştir. Çok farklı kesintilere maruz kalmış, gizli görüşmeler ayarlamış ve dahi bu uğurda yetkili kişilere birçok kez hediye takdiminde bulunmuştur. Sonunda Guilleragues sadrazamdan eski usullere göre bir görüşme yapılmasını istemiş ve talebi kabul edilmesi üzerine elçi Edirne'ye görüşmeye gitmiştir. Edirne'de alışlagelmişin dışında şerefler elde eden elçi, görüşmede daha öncesinde yapılmamış şeyler görmüştür. Sadrazamın odasına alındığında sadrazam, elçiyi başıyla selamlamış ve elçi de buna başıyla selamlamak suretiyle karşılık vermiş ve her ikisi de aynı anda yerlerine oturmuştur. Selam sonrası elçi iskemleye oturmuştur. Oturduğu iskemle eski düzen usullerine uygun olmanın yanı sıra kırmızı kadife fon üzerine altın işlemelerle zenginleştirilmiştir. Bir saatten fazla süren konuşma esnasında kahveler içilmiş, şerbetler ve kokular servis edilmiştir. Dikkat çekici olan servislerin elçi ve sadrazama aynı anda takdim edilmesi olmuştur. Görüşme sonrasında ise daha öncesinden farklı olarak elçi ve maiyetine otuz tane hilat verilerek elçi onurlandırılmıştır. Zira öncesinde verilen hilatların sayısı bu kadar değildi. Bu olay elçinin küçümsenemez bir başarısı ve bir elçi adına mutlak bir zaferdir. Elçi, bu olayı: *Eğer ben benden önceki elçi ve Hollanda ve Cenevizlilerin yaptığı gibi sofanın altında oturmayı kabul etseydim Osmanlı devletindeki Fransız tebaasına haksızlık yapmış olurum. Sizin tebaanız bayım, Krallığınızın büyüklüğü ile ayakta duruyor ve kralın onlara sağladığı güven ile Osmanlı topraklarında kalabiliyorlar. Eğer ben alçak sofa ile o şekildeyken görüşseydim bu avantajlı durumun sürdürülmesinde kırılma yaşanırdı...* diyerek yorumlamıştır⁴⁸.

Elçi Guilleragues'in İstanbul'da felç nedeniyle ölmesinden çok kısa süre önce bu mesele halledilmiş ve elçi talep ettiği isteklere çok zaman sonra ulaşabilmiştir. Meselenin bu kadar uzamasında Sakız hadisesi ve sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın faaliyetleri önemli ölçüde etkili olmuştur. İskemle kavgası Osmanlı-Fransa ilişkilerinde ses getiren bir olay olmuştur. Osmanlı devleti bu mesele ile gücünü ispat ederken, Fransa da iskemle sorununu diplomatik yeteneği ile çözerek diplomasideki ustalığını gösterme fırsatı bulmuştur.

⁴⁶ Poumarède, 2011, s. 191.

⁴⁷ Usson, 1894, s. 33-38.

⁴⁸ Poumarède, 2011, s. 185-186, 191-192.

SONUÇ

Elçiler hem bağlı oldukları hükümdarı hem de tebaalarını temsil etmek yükümlülüğünde oldukları için görevlerinin hassasiyeti oldukça önemliydi. Ani bir siyasi değişimle görevlerinde başarılı ya da başarısız olabilirdi. En önemlisi de elçinin diplomatik faaliyetlerinin kralının şeref ve itibarını paralel bir şekilde etkilemesidir. Aynı şekilde elçinin de kralı nezdinde önemli olması ya da gözünden düşmesi kendi onurunu ve gururunu etkilemekteydi. Üstünlüğünü ya da önemini kaybeden bir elçinin kimsenin nazarında bir değeri kalmazdı. Büyük oranda her şey kendi faaliyet ve ustalığına, dolayısıyla sahip olduğu uzlaşma ve diplomasi sanatına bağlıydı. Bu olay elçi için hassas bir denge ve nazik bir mücadele gerektirmektedir.

Şüphesiz ki her ecnebi elçi Osmanlı devleti nazarında bir önceliğe sahip olmak istemiştir. Bunun en iyi sergilendiği yer tören, ayin ve huzura kabullerdir. Ecnebi devlet elçilerine öncelik verilmesi elçinin ve tabi olduğu devletin durumuna göre belirlenirdi. Sultanın takdiri olan bu eylem aynı zamanda onun yüceliğinin de sembolüdür. Sonuçta Sultanın takdir ve yakınlığını kazanmak isteyen devletler arasında bu durum bir ölçüttür. Özellikle Fransa kadim dost olarak kendini bu önceliğe layık görmekte ve diğer hiçbir ecnebi devletin kendisinin önüne geçmesini istememektedir. Bu nedenledir ki öncelik mevzusunda kendini yegane gören Fransa, aksi bir durumla karşılaştığı zaman ya tepki koyarak ya da diplomatik faaliyetler yürüterek eski mevkiini kazanmaya çaba göstermiştir. Fransız elçilerine verilen talimatlar da bu durumu doğrulamaktadır. Her daim kendini Hristiyanlığın en büyük ve en güçlü prensi olarak gören Fransa kralının ayrıcalığının korunması emri her talimatta Fransız elçilerine hatırlanmıştır.

Osmanlı devleti ise Avrupa ittifakına karşı Fransa'yı daha sonra da diğer Avrupa devletlerine imtiyaz ve öncelik vererek kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Söz konusu bu devletler arasında bir statü belirleyerek zaman ve koşullara göre bunu kullanmıştır. İskemle de bunun bir aracı olmuş ve Osmanlı devletinin yakınlığının ya da uzaklığının bir sembolü olarak kullanılmıştır. Fransa çoğu zaman bu önceliğin sahibi olarak teşrifatta ön sırada olmasının yanı sıra iskemlesi de sadrazama denk seviyede olmuştur. Fakat iki devlet arasında ilişkilerin bozulduğu vakit bu önceliği tehdit edildiği gibi seremonilerde elçisine uygun olmayan iskemle konulmuştur. Son olarak, söz konusu iskemle meselesi sadece Osmanlı Devleti'ne has bir durum değildir. Fransa tarafından da 1897-1901 yılları arasında Kudüs mutasarrıfı olan Mehmet Tevfik Bey'e benzer bir muamelede bulunulmuştur. Kudüs'te Latin Cemaati müesseselerinin birinde verilecek olan ilmi bir konferansa davet edilen Tevfik Bey'e ayrılan yerin yanı başına, Fransız Başkonsolosu için adeta kral tahtına benzeyen bir büyük bir koltuk tahsis edilmiş ve Kudüs mutasarrıfı Tevfik Bey bu duruma çok sinirlenmiştir. Fransız Başkonsolosu Monsieur Auzepy de olaya ılımlı yaklaşarak koltuğu gereksiz görmüş ve bu nedenle konferansa katılmamıştır. Aksi takdirde Tevfik Bey başkonsolosun o koltuğa oturması durumunda konferansı terk edeceğini ifade etmiştir⁴⁹. Bu olay artık Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği ve son dönemlerini yaşadığı bir zamanda Fransa'nın yer mevzusunun bilincinde olarak ve ona önem atfederek kendisine yapıları benzer şekilde uygulamaya çalıştığını gösterir. Sonuç olarak güç kimde olursa olsun yer meselesini gücünün bir aracı, bir göstergesi olarak kullanmaya çalışmıştır.

⁴⁹ Mehmet Tevfik Bey, *İkinci Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. 2, haz. Rezzan Hürmen, Arba Yayınları, İstanbul 1993, s. 95.

KAYNAKÇA

Akım, Pınar, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2013.

Belin M., *Des Capitulations et Des Traités de la France En Orient*, Paris 1870.

Bilici, Faruk, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı*, TTK, Ankara 2004.

Boogert, Mautris H. Van den, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi 18.Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathlılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul 2014.

Düzbakar, Ömer, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasına Bursa'nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 2009, s.182-194.

François- Emmanuel Guignard Comte de Saint-Priest, *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur Le commerce Des Français Dans Le Levant*, Ed. Charles Henri Auguste Schefer, École des Langues Orientales Vivantes Publications, Paris 1877.

Galland, Antoine, *İstanbul'a Ait günlük Hâtıralar (1672-1673)*, çev. Nahid Sırrı Örik, TTK, Ankara 1998, C. I.

Goffman, Daniel, “Rönesans Devletleriyle Müzakere Etmek: Osmanlı İmparatorluğu ve Yeni Diploması”, *Erken Modern Osmanlılar İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan, Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011.

Hammer, Baron Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, çev. Vecdi Bürün, C. 7, 11, İstanbul 1986.

Koçu, Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar: 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul 1934.

Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981.

Mehmet Tevfik Bey, *İkinci Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.2, Haz. Rezzan Hürmen, Arba Yayınları, İstanbul 1993.

Mustafa Naîmâ, *Tarih-i Na'imâ*, C. 2, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007.

Poumarède, Géraud, “La Querrelle Du Sofa. Étude Sur Les Rapports Entre Gloire Et Diplomatie”, *Histoire, Économie Et Société*, 2011, s. 185-197.

Refik, Ahmed, *Âlimler ve Sanatkârlar*, Haz. Necip Yılmaz, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2013.

Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589, çev. Türkis Noyan, C. I, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

Safa, Emrah Gürkan, “Bir Diploması Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 2, çev. Öykü Özer, Ahmet Özer, İstanbul 2015, s. 404-449.

Soysal, İsmail, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1999.

Özkan, Nevin, “Bir İtalyan Arşiv Belgesine Göre Şehzade Mehmet'in Sünnet Düğünü (1582)” *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, 2003, s. 89-110.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, TTK, Ankara 2011.

Usson, Jean-Louis, Marquis de Bonnac, *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*, publié avec un précis de ses négociations à la Porte Ottomane par C. Schefer, Ernest Leroux, Paris 1894.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.

Tevki'î Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler*, haz. Sadık Müfit Bilge, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

Yıldırım, İbrahim, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.